

DETERMINANTS OF CORRUPTION PHENOMENA IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Sumalo Nazariy¹

Received: 2024-09-15

Accepted: 2024-10-10

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17923929>

Annotation. The article is devoted to the study of the determinants of corruption phenomena in the process of transformation of Ukrainian society. Special attention is paid to the legal, socio-economic, political and cultural aspects of this phenomenon. The issues of the effectiveness of anti-corruption policy and the role of civil society in the fight against corruption are clarified. It is emphasized that corruption in Ukraine is a complex multifactorial phenomenon that is closely related to the processes of social transformation. Its determinants include socio-economic instability, political weakness, cultural characteristics and the influence of globalization processes. To effectively combat corruption, it is necessary to take these factors into account and apply a comprehensive approach to solving the problem.

The article highlights the key factors that contribute to the spread of corruption: 1. The systemic nature of corruption: deep-rooted corruption practices due to historical, political and economic prerequisites, imperfection of the legal system and weakness of control mechanisms. 2. Institutional weakness: ineffectiveness of the judicial system, law enforcement agencies and anti-corruption structures, which creates a sense of impunity. 3. Socio-cultural factors: tolerance of corruption due to a low level of legal culture and distrust of state institutions. 4. Economic inequality: economic instability and a significant gap between social groups stimulate bribery as a way of survival. 5. Political will: lack of consistent political initiative in overcoming corruption, which limits the effectiveness of reforms.

It is emphasized that overcoming corruption in Ukraine is a complex and multidimensional task that requires the consolidation of efforts of all levels of society – from state authorities to civil society. Only with a systemic approach and consistent implementation of the anti-corruption strategy will Ukrainian society be able to achieve sustainable development and establish itself as a state governed by the rule of law.

Keywords: corruption, determinants of corruption, anti-corruption policy, combating corruption, civil society.

¹ graduate student of the Scientific Research Institute of Public Law

Постановка проблеми. Корупція є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства, яка негативно впливає на всі аспекти соціального, економічного та політичного життя. Вона підриває довіру до державних інституцій, сприяє нерівності, гальмує економічний розвиток та створює умови для системної несправедливості. Особливо актуальним це питання стає в умовах трансформаційних процесів, які переживає Україна впродовж останніх десятиліть.

Процес демократизації, реформування економіки та інтеграції до європейського правового простору створюють нові можливості для розвитку українського суспільства, але водночас відкривають простір для виникнення корупційних ризиків. Трансформаційний період характеризується нестабільністю, слабкістю інституцій та нерідко відсутністю чітких правил гри, що створює сприятливий ґрунт для корупційних проявів. У цьому контексті важливо дослідити детермінанти, які сприяють поширенню корупції, а також визначити шляхи її подолання.

Стан дослідження проблеми. Питання, що стосуються причин та наслідків корупції в усіх її формах та проявах досліджувались багатьма українськими вченими, з-поміж яких О. Бандурка, А. Берлач, Н. Бортник, М. Віхляєв, В. Гвоздецький, І. Дмитрук, Н. Добрянська, О. Дрозд, О. Дубинський, К. Дубова, С. Єсімов, В. Заросило, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, І. Личенко, Ю. Ломжець, В. Макачук, К. Нестеренко, А. Палюх, Л. Сорока, С. Сорока, Н. Христинченко, І. Шопіна та ін.

Метою цієї статті є аналіз ключових чинників, що впливають на формування корупційних явищ у процесі трансформації українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Корупція є однією з найбільш деструктивних соціально-економічних та політичних проблем, яка суттєво впливає на функціонування державних інституцій, економіку та суспільні відносини. Особливого значення ця проблема набуває в умовах трансформаційних процесів, які переживає українське суспільство.

Як зауважує, Н. А. Никифорова, корупція як соціально-економічне явище є суттєвою загрозою для стабільності та прогресу суспільства, оскільки вона підриває довіру громадян до державних інституцій, завдає шкоди авторитету органів влади та порушує принципи демократичного управління. Вплив корупції негативно позначається на реалізації конституційних прав і свобод громадян, призводить до порушень у функціонуванні державного апарату, а також сприяє деградації моральних, духовних і суспільних цінностей. Це явище провокує трансформацію економічних, політичних і культурних інституцій у напрямку, що суперечить принципам правової держави. Різноманітні форми прояву корупції, такі як хабарництво, вимагання неправомірної вигоди, зловживання службовим становищем та приховування незаконно отриманих доходів у деклараціях посадових осіб, створюють системні проблеми, які потребують комплексного вирішення на законодавчому та інституційному рівнях [1, с. 318].

Згідно з позицією О. В. Легкої, системний і поширений характер цього явища свідчить про недостатню ефективність заходів, що вживаються для його попередження та подолання. Це підтверджується динамікою змін щорічного індексу сприйняття корупції, який визначається міжнародною неурядовою організацією Transparency International. За цими показниками Україна стабільно класифікується як держава з високим рівнем корупції, що негативно позначається на міжнародному іміджі, інвестиційній привабливості країни та темпах реалізації євроінтеграційних процесів [2, с. 46].

Однією з ключових причин поширення корупції в Україні є затяжний перехідний етап від планової до ринкової економіки, що супроводжується численними соціально-економічними викликами. Зокрема, це проявляється у значній диференціації доходів населення, високому рівні безробіття та недостатній ефективності державних

інституцій. У таких умовах корупція часто виступає своєрідним засобом адаптації для окремих громадян та посадових осіб. Непрозорість економічних і бізнес-процесів створює сприятливий ґрунт для зловживань владними повноваженнями.

Як зазначає Б. О. Гребенюк, зростання корупції супроводжується серйозними соціально-економічними наслідками, які мають системний характер. Науковець підкреслює, що сучасна ситуація в Україні характеризується високим рівнем криміналізації суспільства та поширеністю корупційних схем у ключових сферах життєдіяльності. Корупція не лише становить загрозу національній безпеці, але й є одним із чинників, що провокують кризові явища в економіці та підвищують соціальну напруженість у суспільстві [3, с. 49].

Низький рівень заробітної плати в державному секторі значною мірою впливає на поширення корупційних практик. Недостатнє фінансове забезпечення працівників державних установ, таких як чиновники, судді та правоохоронці, створює мотивацію для пошуку додаткових джерел доходу, що нерідко реалізується через корупційні дії. Соціально-економічна нестабільність, таким чином, виступає ключовим чинником, який сприяє укоріненню корупції.

Як зазначають В. М. Попович та В. М. Демяненко, у транзитивних суспільствах, до яких належить і Україна, корупція досягає максимальної поширеності. Це обумовлює необхідність розробки та впровадження комплексної моделі протидії корупції, що включає систему соціальних механізмів для її подолання, запобігання та попередження [4, с. 65].

Політична система України характеризується нестабільністю, частою зміною складу урядів та відсутністю системного підходу до реалізації реформ. Така ситуація створює умови, за яких державні інституції втрачають спроможність ефективно виконувати свої функції, а механізми контролю за їх діяльністю стають формальними або недостатньо дієвими. У цьому контексті корупція набуває не лише характеру засобу особистого збагачення, але й перетворюється на інструмент забезпечення політичного впливу та контролю над владними структурами.

Як зазначає П. Радько, корупція є загрозливою в будь-якій формі, проте її політичний прояв становить особливу небезпеку для національної безпеки, оскільки підриває основи демократичного управління і сприяє деградації правових та соціальних інститутів [5, с. 256].

Відтак, науковець стверджує, що ефективна боротьба з корупцією в Україні є спільною відповідальністю кожного громадянина в усіх регіонах, містах, селищах, установах та організаціях. Вона нерозривно пов'язана із захистом національних інтересів українського суспільства. Ключовим елементом у досягненні результативності антикорупційної діяльності є формування реальної коаліції між державною владою, політичною елітою та громадянським суспільством. Особливу роль у цьому процесі відіграє громадянське суспільство, яке має сприяти подоланню спротиву тих, хто зацікавлений у збереженні корупційних схем, а також мобілізувати населення на підтримку демократичних реформ, спрямованих на побудову правової та соціальної держави. Водночас необхідно посилити антикорупційну кампанію в приватному секторі, який набуває дедалі більшого значення через розширення приватизації та дерегуляції сфер, що раніше перебували під контролем держави. Політична еліта України зобов'язана встановити високі стандарти поведінки для всіх громадян, адже принципи на кшталт «рука руку миє» чи «риба гние з голови» не повинні більше визначати політичну культуру українського суспільства [5, с. 262-263].

Слабкість правової системи виступає одним із ключових чинників, який сприяє поширенню корупційних явищ у суспільстві. Недоліки в законодавчій базі, обмежена незалежність судової гілки влади та низький рівень довіри громадян до правоохоронних

органів створюють сприятливі умови для безкарності осіб, залучених до корупційної діяльності. Відсутність ефективного механізму притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення підриває принцип верховенства права, що, своєю чергою, стимулює подальше закріплення корупційних практик.

Як зазначає В. В. Олійник, для аналізу причин корупційної поведінки доцільно розрізняти зовнішні та внутрішні фактори. До зовнішніх причин, які сприяють протиправній діяльності окремих публічних службовців, можна віднести недосконалість антикорупційного законодавства, корумпованість судової системи, багаторічне функціонування відпрацьованих корупційних схем, практику «поділу» з керівництвом заради збереження посад, а також толерантність суспільства до проявів корупції. Усі ці аспекти вимагають комплексного підходу для їхнього подолання та створення ефективної системи запобігання корупції [6, с. 193].

До внутрішніх чинників, які сприяють протиправній поведінці окремих публічних службовців, викритих у правопорушеннях, пов'язаних із корупцією, належать моральні вади [6, с. 193].

Науковець зазначає, що такі вади можуть виникати через нехтування основними моральними принципами, які є фундаментальними для формування етичної поведінки. До основних норм моралі, які повинні бути притаманні посадовим особам, відносять розсудливість, утримання, справедливість, стійкість, працьовитість, здатність вчасно зупинитися (смиріння), чемність та посидючість. Дотримання цих моральних принципів є важливим для забезпечення доброчесності та запобігання корупційним проявам у сфері публічного управління [6, с. 194].

На формування корупційної поведінки значний вплив мають культурні та історичні особливості українського суспільства. Тривалий період перебування України у складі різних імперій, де корупція часто сприймалася як невід'ємна частина управлінської культури, залишив свій відбиток на сучасній політичній культурі. У багатьох випадках корупція сприймається не як злочин, а як прийнятна практика вирішення проблем.

Низький рівень правової культури серед населення також сприяє поширенню корупції. Багато громадян готові давати хабарі для спрощення процедур або уникнення відповідальності, що формує замкнене коло корупційних відносин. Відсутність активної громадянської позиції щодо боротьби з корупцією ускладнює процес подолання цього явища.

Як зазначає В. Тімашов, близько кожного п'ятого громадянина України основною причиною поширення корупції вбачає моральний занепад суспільства, що спричиняє апатію, песимізм, зниження довіри до державної влади та інші негативні емоційні реакції. Соціологічні дослідження демонструють, що значна частина населення України не має однозначно негативного ставлення до корупції і допускає можливість вирішення особистих питань через корумповані практики, такі як давання хабарів або використання службового становища родичів, друзів чи знайомих, які працюють у державних органах. Згідно з опитуваннями, близько 75 % громадян України переконані, що для успішного вирішення питань у державних установах необхідно давати хабарі. Така ситуація свідчить про низький рівень морально-психологічної готовності населення до активної протидії корупції як явищу та корупційним правопорушенням зокрема. У цих умовах суспільство не лише адаптувало свої поведінкові норми до існуючої корупційної реальності, але й часто визнає корупційні практики прийнятними з точки зору моралі та ефективними з огляду на досягнення бажаних результатів [7, с. 339].

Процеси глобалізації також впливають на динаміку корупційних явищ в Україні. З одного боку, інтеграція України у світову економіку та міжнародні організації сприяє впровадженню антикорупційних стандартів і практик. З іншого боку, глобалізація

створює нові можливості для транснаціональної корупції, зокрема через офшорні схеми та нелегальні фінансові потоки.

Окремо варто звернути увагу на міжнародні організації, такі як Європейський Союз та Міжнародний валютний фонд, які активно залучаються до підтримки антикорупційних реформ в Україні. Однак ефективність цих заходів залежить від політичної волі національного керівництва та здатності державних інституцій впроваджувати запропоновані зміни.

Для подолання корупції в Україні необхідно здійснити комплексний підхід, який враховує всі зазначені детермінанти цього явища. По-перше, слід зміцнити інституційну спроможність держави шляхом реформування правоохоронної та судової систем, забезпечення їх незалежності та прозорості. По-друге, важливо створити сприятливі умови для економічного розвитку, які передбачають зменшення нерівності доходів, підвищення рівня оплати праці у державному секторі та підтримку малого і середнього бізнесу.

Крім того, необхідно проводити активну роботу з підвищення правової культури населення та формування нетерпимого ставлення до корупції у суспільстві. Це може бути досягнуто через освітні програми, медіакампанії та залучення громадянського суспільства до контролю за діяльністю органів влади.

Важливим аспектом є також посилення міжнародної співпраці у сфері боротьби з корупцією. Україна повинна активно використовувати досвід інших країн та впроваджувати найкращі світові практики у цій сфері.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що корупційні явища в українському суспільстві залишаються однією з ключових перешкод на шляху до його демократизації, економічного розвитку та інтеграції до європейської спільноти. Проведене дослідження дозволило встановити низку детермінант, які сприяють поширенню корупції у період трансформаційних змін. У процесі аналізу було виявлено системні, інституційні та соціокультурні чинники, що формують сприятливе середовище для корупційних практик.

1. *Системний характер корупції.* Результати дослідження свідчать про те, що корупція в Україні має глибоко вкорінений характер, який є наслідком історичних, політичних і економічних передумов. Недосконалість правової системи, відсутність чітких механізмів контролю за діяльністю органів влади та слабкість інституцій створюють умови для зловживань службовим становищем.

2. *Інституційна слабкість.* Одним із ключових факторів поширення корупції є недостатня ефективність державних інституцій, зокрема судової системи, правоохоронних органів та антикорупційних структур. Відсутність дієвих механізмів притягнення до відповідальності осіб, причетних до корупційних злочинів, формує відчуття безкарності та стимулює подальше поширення корупційної поведінки.

3. *Соціокультурні чинники.* У ході дослідження було встановлено, що значну роль у поширенні корупції відіграють соціальні норми та цінності, які толерують або навіть заохочують корупцію як прийнятний спосіб вирішення питань. Низький рівень правової культури населення, а також недовіра до державних інституцій сприяють укоріненню корупційних практик.

4. *Економічна нерівність.* Економічна нестабільність, низький рівень доходів населення та значний розрив між багатими та бідними також є важливими факторами, які сприяють поширенню корупції. У таких умовах хабарництво та неформальні домовленості часто сприймаються як необхідний засіб виживання.

5. *Політична воля.* Відсутність послідовної політичної волі у боротьбі з корупцією залишається однією з головних перепон на шляху реформування українського

суспільства. Часто антикорупційні ініціативи мають декларативний характер і не супроводжуються реальними змінами в управлінських процесах.

Виходячи з наведеного аналізу, можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, боротьба з корупцією в Україні потребує комплексного підходу, який включає як реформування правової та інституційної системи, так і зміну соціокультурних установок. По-друге, важливо забезпечити ефективне функціонування механізмів контролю та притягнення до відповідальності за корупційні дії. По-третє, необхідно активно працювати над підвищенням правової культури населення, формуванням нетерпимості до корупції та зміцненням довіри до державних інституцій.

Отже, подолання корупції в Україні є складним і багатовимірним завданням, яке вимагає консолідації зусиль усіх рівнів суспільства – від державної влади до громадянського суспільства. Лише за умови системного підходу та послідовної реалізації антикорупційної стратегії українське суспільство зможе досягти сталого розвитку та утвердитися як права держава.

Список використаних джерел:

1. Никифорова Н. А. Детермінанти кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 81: частина 2. 2024. С. 317–323.
2. Легка О. В. Основні детермінанти, які зумовлюють корупційні правопорушення в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 44–49.
3. Гребенюк Б. О. Методи запобігання та протидії корупції в державних органах України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2020. № 1 (69). С. 48–51.
4. Попович В. М., Демяненко В. М. Корупційний досвід, чинники і механізми протидії корупції в соціальній сфері (на прикладі Запорізької області). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 29. С. 65–70.
5. Радько П. Політична корупція в Україні: традиції і сучасність. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. К. 2010. Вип. 20. С. 251–264. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/492771a3-abda-4f0f-a2cd-d2a4e0d035ce/content>
6. Олійник В. В. Внутрішні та зовнішні причини виникнення корупції: інструменти протидії корупції за участю громадськості. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 191–198.
7. Тімашов В. Причини та умови корупції в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні науки*. 2017. №. 865. С. 338–344.